

М. О. Чуносів

Євпаторійський інститут соціальних наук,
РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта)

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯК УМОВИ ЩОДО ЇЇ ПРОФІЛАКТИКИ

У статті розглядається соціально-юридичний підхід до визначення категорії «делінквентна поведінка», що дозволить об'єднати діагностику «делінквентної поведінки» з метою своєчасного застосування профілактичних заходів. Показано результати аналізу поглядів учених на зміст категорії «делінквентна поведінка», під якою розуміється поведінка, при якій неповнолітні здійснюють «протиправні вчинки», які мають зовнішні ознаки «правопорушень», але за які вони не можуть нести юридичну відповідальність у силу того, що в них не наступив стан юридичної «дієздатності». Визначено ознаки «делінквентної поведінки», що дозволяє відрізнити її від інших видів поведінки, що відхиляється. Здійснено обґрунтування видів «делінквентної поведінки».

Ключові слова: «делінквентна поведінка», правопорушення, ознаки правопорушення, громадська небезпека, протиправність, дієздатність, винність, караність.

Постановка проблеми. Ґрунтовне й аргументоване теоретичне та практичне осмислення проблеми профілактики делінквентної поведінки в соціально-педагогічній теорії та практиці аргументовано наявністю складності як у теоретичному, так і в практичному плані. Теоретична складність полягає в тому, що останнім часом проблема соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки не була окремим предметом наукових досліджень, що призвело до недостатньої розробленості науково-педагогічних теорій. Позитивним моментом є те, що в Україні останнім часом з'явилися дослідження в таких галузях, як педагогіка, психологія, соціологія правознавство, в яких розкривають окремі аспекти питання щодо профілактики делінквентної поведінки. Однією з існуючих проблем є проблема визначення як категорії «делінквентна поведінка», так і її видів.

Аналіз актуальних досліджень. Категорія «делінквентність» запозичена із зарубіжної соціології та кримінології й активно використовуються у вітчизняних дослідженнях, присвячених проблемі відхилень у поведінці.

Категорія «делінквентність» (delinquency) є родовою для визначення соціально-негативної поведінки, що пов'язана з порушенням правових та інших (моральних, етичних) норм, а юридичний термін «делінквентність» широко поширений у міжнародному праві, а також у кримінології й законодавстві США, Великобританії та країн Західної Європи.

Слід зауважити, що термін «делінквентність» не застосовується за кордоном до визначення категорії «злочинність». Так, у англійській мові злочин, злочинність позначаються словом «crime», а термін «делінквентність» (delinquency) має багатозначне й широке тлумачення. Основні його значення: 1) невиконання обов'язків; порушення (договору, закону); правопорушення; 2) акт делінквентної поведінки; 3) провина, упущення, провинність [1, 152].

Визначення категорії «делінквентна поведінка» розглядається в працях Г. Айзенка, А. Бандури, А. Блау, Р. Бриге, Р. Вирт, Ф. Редла, Г. Каплан, С. Колинс, М. Клиnard, І. Найт, В. Скиннер, Э. Сталкен, Р. Уолтере, Д. Уинеманна, Д. Шорт, А. Эйчхорна та інших. У загальному сенсі основне значення категорії «делінквентна поведінка» за кордоном відображує зневагу обов'язками, провину; друге ж значення поняття «злочинність» вживається рідше й у низці його синонімів виражає найменшу міру серйозності злочину.

У вітчизняному законодавстві та юриспруденції терміни «делінквентна поведінка», «делінквентність» не застосовується. Але в гуманітарній науках, таких, як «Соціальна педагогіка», «Юридична психологія», «Девіантологія», «Соціологія» тощо, термін «делінквентна поведінка» використовується для позначення однієї з форм поведінки, що відхиляється, але дослідники надають різне тлумачення цієї категорії. Істотно різняться думки авторів щодо визначення типів «делінквентної поведінки», до якої відносять: агресивно-насильницьку поведінку, включаючи образи, побої, підпали, садистські дії, спрямовані, в основному, проти особистості людини; корислива поведінка, включаючи дрібні крадіжки, здирство, угони автотранспорту й інші майнові посягання, пов'язані з прагненням отримати матеріальну вигоду; поширення і продаж наркотиків (І. Галагузова [2, 216]); агресивну, насильницьку та ворожу поведінку, дрібні порушення морально-етичних норм, що не досягають рівня злочину (О. Змановська [3]); провини, систематичні прогули шкільних занять, порушення суспільних норм поведінки, дрібне хуліганство, жебрацтво (П. Коєва, Й. Стоїменов та М. Стоїменова [4]; бешкетування, хуліганство, вандалізм (В. Оржеховська та Т. Федорченко [5, 43]); систематичні пропуски занять, порушення суспільних норм поведінки, дрібне хуліганство, крадіжки, бійки, відбирання грошей і речей (Д. Єнікєєв, Е. Крайніков [6]); дрібні антигромадські дії, що не спричиняють за собою карної відповідальності (А. Лічко [7, 52]) тощо.

Отже, у загальному сенсі можна констатувати певну невизначеність: по-перше – щодо визначення категорії «делінквентна поведінка»; по-друге – щодо форм проявів «делінквентної поведінки». Таким чином **метою статті** є соціально-юридичне обґрунтування визначення поведінкових форм проявів категорії «делінквентна поведінка».

Виклад основного матеріалу. Існуюча наука демонструє певне різноманіття думок щодо визначення категорії «делінквентна поведінка», яке, на нашу думку, можливо подолати якщо здійснити аналіз її загальних складових. До таких складових можна віднести: 1) «делінквентна поведінка» – це завжди поведінка, що відхиляється від норми; 2) «делінквентна поведінка» – це поведінка, що порушує встановлені законодавством правові норми; 3) категорія «делінквентна поведінка» складається з окремих поведінкових актів, що демонструють представники певних вікових категорій. При цьому науковці мають схильну думку щодо визначення першої та другої ознаки, щодо третьої ознаки – думки істотно різняться.

Слід зауважити, що у психолого-педагогічних науках кримінологічний погляд на категорію «правопорушення» практично не враховується, а ця категорія розглядається лише для відображення: 1) поведінки що відхиляється; 2) негативного соціального явища; 3) для зазначення кінцевого результату поведінкової програми. На нашу думку, неврахування юридичних аспектів у трактуванні категорії «правопорушення» призводить до появи певної неоднорідності у трактуванні як категорій «делінквентна поведінка», так і «делінквентність».

У кримінології для позначення вчинків, які порушують встановлені законодавством правові норми, застосовують категорії «правопорушення» чи «злочин». У Карному Кодексі України [8, 49–57] під «правопорушенням» розуміється антигромадське діяння, що завдає шкоди суспільству і що тягне юридичну відповідальність (адміністративну, цивільну, дисциплінарну або карну). Залежно від характеру правопорушень, міри їх шкідливості й небезпеки для громадських стосунків, а також від характеру вживаних санкцій за їх здійснення всі правопорушення діляться на злочини й провини.

Сучасна юридична наука наголошує, що правові відносини, як складне явище соціальної дійсності, складаються з різних елементів: суб'єктів і об'єктів. Склад правопорушення включає чотири елементи: об'єкт і суб'єкт правопорушення, об'єктивну та суб'єктивну сторони. Ця система найбільш загальних, типових та істотних ознак у єдності необхідна для притягнення особи до відповідальності, відсутність хоча б однієї з них робить це

неможливим. Отже, у загальноюридичному плані для класифікації діяння як правопорушення, повинні бути присутні чотири обов'язкові ознаки: 1) громадська небезпека; 2) протиправність; 3) винність; 4) караність.

Суб'єктом правопорушення може бути тільки осудна особа, тобто особа, яка під час здійснення діяння, передбаченого Карним кодексом [8, 75], могла усвідомлювати свої дії і керувати ними, а суб'єктивна сторона правопорушення втілена в понятті «дієздатність». На нашу думку, є очевидним, що юридичне тлумачення категорії «правопорушення» дозволяє більш критично розглядати визначення категорії «делінквентна поведінка», яка існує в сучасній психолого-педагогічній теорії та практиці.

У цілому під «делінквентною поведінкою» ми будемо розуміти таку поведінку, при якій неповнолітні здійснюють «протиправні вчинки», які мають зовнішні ознаки «правопорушень», але за які вони не можуть нести юридичну відповідальність у силу того, що в них не наступив стан юридичної «дієздатності».

Якщо спиратися на це визначення, можна стверджувати, що змістовий склад «делінквентної поведінки» як «протиправної» поведінки неповнолітніх повинен корелювати з об'єктивним описом правопорушень, що входять до Кримінального кодексу України та кодексу України про адміністративні правопорушення. Отже, «делінквентна поведінка» має відображати змістові складові опису дій, які законодавство визнає як правопорушення.

Таким чином, ми вважаємо, що до зовнішніх проявів «делінквентної поведінки» можна віднести поведінкові прояви, що описані:

1) у «Кримінальному кодексі України» [9] – навмисне важке нанесення тілесних пошкоджень (ст. 121, ст. 122, ст. 125), побої та катування (ст. 126), тортури (ст. 127), загроза вбивством (ст. 129), зґвалтування (ст. 152), порушення недоторканості приватного життя (ст. 182), крадіжка (ст. 185), грабїж (ст. 186), розбій (ст.187), здирство (ст. 189), шахрайство (ст. 190), незаконне привласнення чужого майна (ст. 193), умисне знищення або ушкодження майна (ст. 194, ст. 196), загроза знищення майна (ст. 195), придбання, отримання, зберігання або збут майна, отриманого злочинним шляхом (ст. 198), неправдиве повідомлення про загрозу безпеки громадян, знищення або ушкодження об'єктів власності (ст. 259) та інші.

2) у «Кодексі України про адміністративні правопорушення» [9]: дрібне розкрадання чужого майна (ст. 51), безквитковий проїзд (ст. 135), дрібне хуліганство (ст. 173), поширення неправдивих чуток (ст. 173–1), паління тютюнових виробів у заборонених місцях (ст. 175–1), розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява в громадських місцях у п'яному стані (ст. 178), азартні ігри, ворожіння в громадських місцях (ст. 181), заняття проституцією (ст. 181–1) та інше.

У цілому, соціально-юридичний підхід до визначення форм прояву «делінквентної поведінки» дозволить об'єктивізувати діагностику «делінквентної поведінки» з метою своєчасного застосування профілактичних заходів.

Висновки: проведене нами дослідження дозволяє конкретизувати визначення категорії «делінквентна поведінка», під якою розуміється поведінка, при якій неповнолітні здійснюють «протиправні вчинки», які мають зовнішні ознаки «правопорушень», але за які вони не можуть нести юридичну відповідальність у силу того, що в них не наступив стан юридичної «дієздатності». Щоб констатувати «делінквентну поведінку» в неповнолітнього, необхідно, щоб зовнішнє вона співпадала з об'єктивним описом правопорушень, що входять до «Кримінального кодексу України» та «Кодексу України про адміністративні правопорушення».

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-русский полный юридический словарь / состав. А. С. Мамулян. – М. : Лингво, 1993. – 400 с.
2. Социальная педагогика: Курс лекций : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под общей ред. М. А. Галагузовой. – М. : Гуманит.изд.центр ВЛАДОС, 2006. – 416 с.
3. Змановская Е. В. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. В. Змановская. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 288 с.
4. Психиатрический энциклопедический словарь / Й. А. Стоименов, М. Й. Стоименова, П. Й. Корева и др. – К. : МАУП, 2003. – 1200 с.
5. Оржеховська В. М. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх / В. М. Оржеховська, Т. Є. Федорченко. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2008. – 376 с.
6. Крайніков Е. В. Психологія розвитку : словник-довідник / Е. В. Крайніков. – К. : Арістей, 2004. – 260 с.
7. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко. – СПб. : Речь, 2010. – 256 с.
8. Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины от 5 апреля 2001 года / ред. Н. И. Мельника, Н. И. Хавронюка. – К. : Канон ; А.С.К., 2002. – 1216 с.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Науково-практичний коментар / ред. Р. А. Калюжний. – К. : «Правова єдність», 2010. – 670 с.

РЕЗЮМЕ

М. А. Чунос. Проблема классификации видов делинквентного поведения как условие её профилактики.

В статье рассматривается социально-юридический подход к определению категории «делинквентное поведение», что позволяет об'єктивізувати діагностику «делинквентного поведения» с целью своевременного применения профилактических мер. Показанные результаты анализа взглядов ученых на содержание категории «делинквентное поведение», под которым понимается поведение, когда несовершеннолетние совершают «противоправные поступки», которые имеют внешние признаки «правонарушений», но за которые они не могут нести юридическую ответственность в силу того, что у них не наступило состояние юридической «дееспособности». Определены признаки «делинквентного

поведенія», что позволяет отличать ее от других видов отклоняющегося поведения. Обоснованы виды «делинквентного поведения».

Ключевые слова: «делинквентное поведение», правонарушение, признаки правонарушения, общественная опасность, дееспособность, виновность, наказуемость.

SUMMARY

M. Chunosov. The problem of classification of delinquent behavior as a condition of prevention.

The article investigated determination of the category «delinquent behavior». The results of analysis of the views of scientists on «delinquent behavior» are shown. Social and legal definitions of the category «delinquent behavior» are given. The signs of «delinquent behavior» are described, it allows to distinguish it from other types of behavior, that deviates.

In social science category «crime» almost is not taken into account, and this category is being investigated only for reflection as: 1) a form of behavior; 2) a social phenomenon; 3) to indicate the program behavior. This has led to a certain heterogeneity in the interpretations of «delinquent behavior» and «delinquency».

In criminology, to refer to acts, that violate legal norms established by law, «misconduct» or «crime» are used. For the classification of the crime four obligatory signs must be present: 1) a public danger; 2) megal actions; 3) guilt; 4) punishability. In general, under the «delinquent behavior» we understand such behavior, which has outward signs of the «crime», but for which they bear no responsibility.

Therefore, we have investigated that under «delinquent behavior» can be understood behavior that matches the description in the «Criminal Code of Ukraine» and «Administrative Code of Ukraine». In the «Criminal Code of Ukraine» it refers to: injuries, beatings, torture, threat, rape, invasion of privacy, stealing, robbery, murder, extortion, fraud, misappropriation of property of a stranger.

In the «Code of Administrative Offences»: small robbery of the property, passing without a ticket, misconduct, dissemination of false rumors, smoking tobacco products in prohibited areas, the use of alcoholic beverages in places prohibited by law, or the appearance in public in a state of intoxication, risky games prostitution, violation of silence in settlements and public positions, untruthful calls etc.

Key words «delinquent behavior», offense, signs of offense, public danger, capacity, guilt, punishability.